

PRVKY SATIRY - PRAVÝ VÝLET PANA BROUČKA DO MĚSÍCE

SVATOPLUK ČECH (1846–1908)

Svatopluk Čech byl český básník, prozaik, novinář a cestovatel. Narodil se v Ostředku u Benešova roku 1846 jako první ze šestnácti dětí. Jeho otec byl horlivý vlastenec a zastánce událostí v revolučním období národního obrození, a tak často recitoval Kollárovy verše, zálibou byla jeho knihovna, v níž Čech nacházel západoevropské a slovanské romantické básníky. Vliv na jeho tvorbu mělo také okolí, ve kterém vyrůstal. Prostředí venkova a idylický vesnický domov jsou motivy často se objevující v jeho básních. Půvabná krajina středních Čech pronikala do jeho děl v podobě romantických prvků. Čechovu tvorbu ovšem nejvíce formovalo revoluční dění probíhající napříč celou Evropou. Obrozenecké myšlenky, oživení českého národního hnutí a přízrak blížící se revoluce, to jsou tři základní pilíře, z nichž vychází jeho dílo.

S přihlédnutím k otcovu přání vystudoval práva a věnoval se několik roků práci v advokátní kanceláři. Na konec ovšem dal přednost své vášni a prohlásil:

„a kdybych péro své navždy odložil, odložil bych tím zároveň kus sama sebe.“

V mládí se podílel na tvůrčí činnosti literárního spolku *Ruch*, stejně tak i na stejnojmenném almanachu. Jako plachý tvůrce se v dospělosti stáhl do ústraní, založil a poté dvacet let provozoval beletristický časopis *Květy*, ve kterém publikoval svoje práce. Patřil tak k nejméně známým osobnostem české literatury, přestože byl velice oblíbeným spisovatelem. Závěrem života se stáhnul ještě více z důvodu zdravotních potíží. V nekrologu bylo konstatováno, že Svatopluka Čecha znal málokterý jiný Čech, ale zato skoro každý znal nazpaměť alespoň pár jeho veršů. Byl to samotář a raději psal, než komunikoval. Ve chvílích loučení se mu však dostalo velkého uznání a v Praze po něm byl pojmenován Čechův most přes Vltavu.

TVORBA

Tvorba Svatopluka Čecha se vyznačuje tím, že se věnoval psaní rozličných žánrů. Je autorem jak prozaických, tak básnických děl, v nichž se snažil upozorňovat na politické a sociální situace, bojoval za národní práva a třídní spravedlnost. Cítil se být vlastencem po otci, což byla dominantní složka všech jeho děl. Do konce osmdesátých let převažovaly v jeho tvorbě skladby

epické s historickými a dobovými náměty, kde rozvíjel své filozofické myšlenky. V jeho dílech mohou být nalezeny prvky humoru, Čechovu prózu tvoří především povídky, satiry, humoresky, fejetony, arabesky, v nichž vypravěč ironicky komentoval proměňující se estetické normy a český společenský život (*Hanuman* 1884). Zřídka psal romány (*Ikaros* 1885). Jeho nejvýraznějším počinem, humoristickými prózami o panu Broučkovi a jeho výletech (tzv. broučkiády), se přibližuje české podobě science-fiction. Napsal také cyklus malých povídek veršem (*Ve stínu lípy* 1879). Koncem století, když utíchal jako básník, psal i vzpomínkovou prózu (*Druhý květ* 1893). Složitě vystavěné souvětí a slovosledná inverze připomínaly dobové řečnictví a žurnalistiku. Poté psal sbírky politické a sociální lyriky.

První vydaná báseň je datována již roku 1864 (*Vánoční sen*), ale za jeho vstup do literatury je považován rok 1868 (*Husité na Baltu*), kdy skupina mladých básníků manifestovala proti vídeňské vládě za česká práva. Jedno z jeho nejvýznamnějších děl je básnická sbírka *Básně* (1874), kde se představil jako nadaný epik sociální baladou, romancí a básnickou povídkou *Adamité* (původně v *Lumíru* 1873). Ve svých básních používal rétorický styl a alegorické obrazy (*Evropa* 1878). Intimní lyrice se vyhýbal po zbytek života. Věhlas jako prvního politického básníka dovršily básně *Písně otroka* (1895).

Svatopluk Čech několikrát vycestoval, z čehož čerpal náměty pro svá díla. Navštívil Krym, Chorvatsko, Kavkaz, Paříž nebo Dánsko (*Dagmar* 1885).

PRAVÝ VÝLET PANA BROUČKA DO MĚSÍCE (1888)

Pan Brouček se objevil již dříve v drobném příběhu *Výlet páně Broučkův do Měsíce* (1886). Napsaný pod pseudonymem B. Rousek a vydaný v časopisu *Květy*. Na tuto prózu právě odkazuje Svatoopluk Čech v předmluvě, ve které za ním přijde nespokojený pan Brouček a stěžuje si na onoho B. Rouska, že využil jeho důvěry, povídku o jeho výletu napsal nepravdivě a žádá náhradu. Svatoopluk Čech jakožto redaktor časopisu *Květy* mu vyhoví, vydává pravý příběh (jak říká název) již pod svým jménem a prohlásí: „*Pak uznal jsem ovšem za svou svatou povinnost nejen dáti panu Broučkovi náležitě dostiučinění [...] o měsíčních jeho objevech a příhodách, kteréž se mají k pošetilým smyšlenkám Rouskovy mystifikace [...]*“ (Čech, 1888, s. 8). Pan Brouček mu vše převypráví, tak jako Rouskovi, a spisovatel s kapkou stylistického přikrášlení začne popisovat, jak se Matěj Brouček dostal na Měsíc, co všechno viděl a zažil, a také jak se dostal zpátky domů.

Čechovy broučkiády jsou vystavěny jako satirické cestopisy, které parodují různá díla velkých literátů, odehrávající se na čtenářsky lákavém místě, na Měsíci. Děj postupem knihy graduje, budovy nabývají rozměrů a chování měsíčanů panu Broučkovi přijde stále více absurdní.

Svatopluk Čech se tímto dílem snažil nastavit kritické zrcadlo maloměstu, zesměšňoval literaturu, která je cizí svou exkluzivností prakticky uvažujícímu maloměšťákovi. Přenesl malého českého člověka do monumentálního místa, kde jakýkoliv projev byl popsán jako nesmyslný, postrádající logiku pro člověka ze Země. Malý obtloustlý pan domácí se ocitá mezi umělecky založenými, esteticky procítěnými mysliteli, kteří znázorňují parodii na některá soudobá umění. Jedná se tedy o satiru přízemního maloměšťáctví, ale zároveň přehnané estétství parnasistních básníků.

Na příběh volně navazuje *Nový epochální výlet pana Broučka tentokrát do XV. století* (1889), ve kterém Čech využívá historický námět a konfrontuje Broučkovo měšťáctví se středověkým husitstvím. Obě povídky zaznamenaly úspěch a Čech si uvědomil, že postava pana Broučka se potřebuje rozvíjet, proto se objevila ještě v několika drobných dílech jako *Pestré cesty po Čechách: společnou práci Matěje Broučka a společníků* (1891) nebo *Matěj Brouček na výstavě* (1892). Vytvořil typ pražského měšťana své doby.

PRVKY SATIRY

Svatopluk Čech se soustředil na ztvárnění prostředí okolo sebe, toho, co sám znal a zažil. Popisoval lidi, se kterými se setkával dennodenně, s prostými měšťany Prahy 19. století. Předloha pro Matěje Broučka tedy nebyl jeden člověk, ale mnohem více jednotlivců, ba dokonce celá vrstva městských pánů.

Hlavním prvkem satiry je kontrast mezi dvěma odlišnými světy. Kontrast mezi prostředím Země a Měsíce, kam Čech vyobrazil českou společenskou situaci a sociální poměry. Hmotná Země je zrcadlena na nehmotném éterismu Měsíce. Mluví se zde česky, existuje tu přetvářka, podobné instituce i diskuze o literatuře a umění. Ovšem všechno se nepřeberně třpytí, vznáší, poletuje anebo jakkoliv vybočuje z geometrické normy: „*Byla to babylonská směs nejpodivnějších tvarův a slohů, pravá orgie stavitelské nevázanosti*“ (Čech 56). Místa jsou záměrně popisována exoticky a autor přehání v jejich květnatých popisech, jako by ta místa byla nepopsatelně krásná, že si je ani lidské oko nezaslouží vidět: „*[...] perletový vzduch, fialové a pomerančové stíny lesní, z nichž svítily rubínové houby zvýší chalup, opálové tůně vodní s titanskými amethystovými růžemi báječných leknínů, jantarový opar, přecházející v dálce v ultramarínovou mlhu s topasovým obzorem* – –

Ne! Odkládám bídný štětec. Pozoruji, že nedovedl jsem nastíniti než docela všední krajinu pozemskou“ (Čech, 1888, s. 30).

Velkým zjištěním se stává fakt, že první kolonie na měsíci osídlili Češi, čímž se projevuje vlastenectví a láska k národu Svatopluka Čecha. Matěj Brouček ve svých úvahách opěvuje českou zemi a opovrhuje ostatními státy, že je malí Češi předběhli a tvoří teď veškerou populaci o několika milionech. Zároveň mu však přijde směšné, že tak ušlechtilá stvoření umí jen jeden jazyk: „*Aha, vy na zemi hovoříte bezpochyby několikerým jazykem? My mluvíme jen česky.*“ „*Česky? Jen česky? A nevíte ani, že je nějaká němčina na světě*“ (Čech, 1888, s. 54). Autor kritizuje tímto způsobem soudobou germanizaci a pobízí čtenáře k vlasteneckému cítění.

Éterství měsíčanů je vystavěno konfrontaci přizemnosti člověka hned v prvních momentech setkání pana domácího s Hvězdomírem Blankytným. Lidé z Měsíce nemají tělo z masa a kostí, ale jsou průsvitní jako z pavučiny, nechodí jako normální lidé, ale různě poskakují nebo hopkají. Měsíčané hovoří, pro pana Broučka, podivnou češtinou, svá slova veršují s jakýmsi přízvukem: „*Měsíčané pronášejí svou češtinu s divným zpíváním, protahováním, kroucením, vzlykáním, syčením, šeptáním a burácením [...]*“ (Čech, 1888, s. 25). Už jen tato skutečnost na něho nedělá dobrý dojem, protože, i přes zřetelnou češtinu, panu Blankytnému skoro nerozumí. Právě v řeči měsíční lidí se skrývá velká část satiry, paroduje květnaté popisy a knižní výrazy.

I měsíčané opovrhují způsobem život pozemšťanů, jeví se jim oškliví, pro ně je totiž smysl života v umění a básních, malířství, zpěvu, a především v krásnu, v estetice duše i těla. Žijí pro své ideály, žena je pro ně svatá a láska nebeská. Tento člověk je pro ně narušitel, kazí jejich zvyky a přináší nepochopení pro umělecké práce. Tato rozdílnost se ukazuje taktéž při prvním seznámení: „*Pověz, čím jsi sloužil věčným ideálům, v jakém oboru jsi rozšiřoval říši krásy?*“ zeptal se Hvězdomír a pan Brouček odvětil: „*Leda, že jsem dal bilit průčelí, když to magistrát nařídil*“ (Čech, 1888, s. 32). Tímto prohlášením jasně stanovil meze mezi sebou a obyvatelem Měsíce.

Matěj Brouček je naprostým opakem svého průvodce, už jen porovnáním českého jména po hmyzu a honosného hvězdného jména pana Blankytného představující skupinu poetů. Pan Brouček je charakterizován jako materialista, vlastník činžovního domu, co má rád džbáněk piva, dobré jídlo a když se včas platí činže. Hvězdomír se lehce nechává strhnout svými pocity a emocemi, naopak Brouček stojí nohama pevně na zemi (ale ne na té měsíční z důvodu gravitace) a je povahy praktické. Proto se poprvé stesk po domově projeví až v případě hladu, když se dozvídá, že měsíční strava spočívá v čichání ke květinám, živí se potravou duše, což

představují dlouhé filozofické úvahy nebo předčítán knih. Protagonista se o knihy a celkově umění nezajímá, do divadla chodí jednou za uherský rok. Nechápe hudbu, malířství nebo poezii, protože mu není k užítku, není to pro něj praktické.

Na závěr se pan Brouček dostane zpátky na Zem, uprchne z domu Všeuměny na létajícím Pegasovi a po velkém pádu se probudí ve své posteli. Nejprve se jeho výlet zdá jako sen, ale chybějící hodinky a tobolek s penězi ho utvrzují v pravdivosti. Navíc s sebou má i zlatý dukátek, co dostal na koncertu.

ZÁVĚR

Svatopluk Čech apeluje na čtenáře hlavně jazykovou složkou, pracuje s různými stylovými rovinami, které jasně rozdělují mluvu pozemšťanů a měsíčanů. Pouští se do kritiky parnasismu a jeho přemrštěného zájmu o umění. Nabádá ke střízlivému pohledu na svět a lásce ke své vlasti. Tato kniha si získala oblibu u široké veřejnosti zvláště díky absurditě chování všech postav z hlediska čtenáře a důvtipné parodii tehdejší společnosti. Satirické prvky se prolínají celým dílem, počínaje charakteristikou postav přes jejich vyjadřování až po popisy krajiny. Svatoopluk Čech kritizuje materialismus pana Broučka, pro které představují ideály plné břicho, škopek piva a vybraná činže. Kritizuje ovšem také přehnané umění pro umění měsíčanů a jejich ideály krásy, estetiky a umění.

ZDROJE

Primární literatura

ČECH, Svatoopluk. *Pravý výlet pana Broučka do Měsíce*. 1. vyd. Praha: F. Topič, 1888.

Sekundární literatura

BRABEC, Jiří, JANÁČKOVÁ, Jaroslava ed. *Dějiny české literatury III*. Praha: ČSAV, 1961.

FRÁNEK, Michal. *Svatoopluk Čech. Pravý výlet pana Broučka do Měsíce (1886)*. Praha: Ústav pro českou literaturu, 2017. 22 s. Seminář České knihovny, 9.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., rev. vyd. Praha: ARSCI, 2010. ISBN 978-80-7420-011-3.

HOMOLOVÁ, Květa, ed. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982.

HORTOVÁ, Kateřina. *Broučkářský Svatoopluk Čecha*. Brno, 2017. Bakalářská práce. Masarykova univerzita.

LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, 1998. Česká historie. ISBN 80-7106-308-8.

NĚMEČKOVÁ, Nikola. *Povídky, arabesky a humoresky Svatoopluka Čecha*. Brno, 2018. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita.